8th

पाठ 16
वसन्तराजः

PAGE No
DATE : / /201

मौखिक

वसन्त ऋतु पर संस्कृत में पाँच वाक्य -

उ० - i) वसन्तः ऋतुराजः कथ्यते ।

ii) वसन्तस्य आगमनेन जनाः प्रसन्नाः भवन्ति ।

iii) तड़ागेषु जलं स्वच्छं भवति ।

iv) वसन्ते वृक्षेषु नवपल्लवानि आगच्छन्ति ।

v) वसन्ते न अधिकम् शीतं भवति न च उष्णम् ।

लिखित -

प्र० क) कः ऋतुराजः भवति ?

उ० - वसन्तः ऋतुराजः भवति ।

प्र० ख० वसन्तस्य आगमनेन किम् भवति ?

उ० वसन्तस्य आगमनेन जनाः प्रसन्नाः भवन्ति, मलिनता गच्छति स्वच्छतायाः च आगमनं भवति ।

प्र० ग - काः प्रसन्नाः इव भान्ति ?

उ० स्वच्छाः दिशः प्रसन्नाः इव भान्ति ।

प्र० घ - सरोवरेषु कानि विकसन्ति ?

उ० - सरोवरेषु रक्तानि कमलानि विकसन्ति ।

प्र० ङ० - लता कीदृशी प्रतीयते ?

उ० - लता नर्तकीव नृत्यन्ती प्रतीयते ।

प्र० च बालकाः बालिकाश्च किम् कुर्वन्ति

उ० - बालकाः बालिकाश्च नृत्यन्ति, कूर्दन्ति गायन्ति च ।

2 रिक्त स्थानों की पूर्ति उचित शब्दों से कीजिए -

→

PAGE No
DATE : / /201

(स्वच्छं, वृक्षेषु, प्रसन्ना:, शीतं, दृष्ट्वा, कोकिला:)

क) वसन्तस्य आगमनेन जना: प्रसन्ना: भवन्ति।
ख) तडागेषु जलं स्वच्छं भवति।
ग) वसन्ते वृक्षेषु नवपल्लवानि आगच्छन्ति।
घ) आम्रवृक्षेषु कोकिला: मधुरस्वरेण गायन्ति।
ङ. वसन्ते न अधिकं शीतं भवति न च उष्णम्।
च जना: प्रकृतिशोभां दृष्ट्वा प्रसन्ना: भवन्ति।

(3) रेखांकित पदों के आधार पर प्रश्न बनाइए-

क) आकाश: निर्मल: भवति।
- क: निर्मल: भवति ?
ख) पुष्पेषु भ्रमरा: गुञ्जन्ति।
- केषु भ्रमरा: गुञ्जन्ति ?
ग) पंकजानाम् शोभां मन: हरति।
- केषाम् शोभां मन हरति ?
घ) वृक्षेषु नवपल्लवानि आगच्छन्ति।
- वृक्षेषु कानि आगच्छन्ति ?
ङ- जना: गीतानि गायन्ति।
- के गीतानि गायन्ति ?
च) तडागेषु जलं भवति।
- तडागेषु किम् भवति ?

4. **विशेषण शब्दों को विशेष्य के साथ मिलाइए–**

(Match the following)

विशेषणपदानि	विशेष्यपदानि
(क) स्वच्छाः	लता
(ख) निर्मलः	पंकजानाम्
(ग) मन्दः	आकाशः
(घ) स्वच्छं	पवनः
(ङ) कम्पमाना	दिशः
(च) विकसितानां	जलं

5. **निम्नलिखित वाक्यों को एकवचन में बदलिए–**

(Change the following sentences into singular)

(क) जनाः प्रसन्नाः भवन्ति।

जनः प्रसन्नः भवति ।

(ख) सरोवरेषु कमलानि विकसन्ति।

सरोवरे कमलम् विकसति

(ग) कोकिलाः मधुरस्वरेण गायन्ति।

कोकिला मधुरस्वरेण गायति ।

(घ) बालकाः नृत्यन्ति।

बालकः नृत्यति

(ङ) बालिकाः कूर्दन्ति गायन्ति च।

बालिका कूर्दति नृत्यति च

6. **असंगत पद चुनिए–**

(Choose the odd one)

(क) ग्रीष्मः, हेमन्तः, शिशिरः, रात्रिः

(ख) बालकाः, मानवाः, आकाशः, जनाः

(ग) कोकिलाः, शुकः, कमलम्, मयूरः

(घ) नृत्यन्ति, गायन्ति, भवन्ति, रक्तानि

7. **उचित उत्तर पर (✓) का निशान लगाइए–**

(Tick (✓) the correct answer)

(क) ऋतुराज: कथ्यते–

(अ) हेमन्त: ☐ (ब) शिशिर: ☐ (स) वसन्त: ☑

(ख) आम्रवृक्षेषु मधुरस्वरेण गायन्ति–

(अ) काक: ☐ (ब) शुका: ☐ (स) कोकिला: ☑

(ग) वसन्ते आगमनं भवति–

(अ) स्वच्छताया: ☑ (ब) मलिनताया: ☐ (स) उष्णताया: ☐

(घ) वसन्ते वृक्षेषु आगच्छन्ति–

(अ) खगानि ☐ (ब) फलानि ☐ (स) नव पल्लवानि ☑

8. **विलोम शब्द लिखिए–**

(Write the opposite words)

आगमनं गमन

निर्मल: मलिन:

प्रसन्न: अप्रसन्न:

सुन्दर: कुरूप:

आकाश: पाताल:

मन्दम् तीव्रम्

नवीनं प्राचीनं

संगठन शक्ति

PAGE No
DATE : / /201

— लिखित

1- प्रश्नोत्तर -

प्र०क) वटवृक्षः कुत्र आसीत् ?

उ०) महिरोप्यं नाम नगरस्य समीपे वटवृक्षः आसीत् ।

प्र०ख- खगाः कुत्र वसन्ति स्म ?

उ०) खगाः वटवृक्षे वसन्ति स्म ।

प्र०ग) व्याधः किम् अकरोत् ?

उ०) व्याधः एकम् जालम् अप्रसारयत् ।

प्र०घ) चित्रग्रीवः कः आसीत् ?

उ०) चित्रग्रीवः कपोतराजः आसीत् ।

प्र०ङ- चित्रग्रीव कपोतान् किम् आदिशत् ?

उ०) चित्रग्रीवः कपोतान् आदिशत् — "भो कपोताः ! न भेतव्यम् । यूयम् जालम् आदाय आकाशे उत्पतत ।"

प्र०च- चित्रग्रीवस्य मित्रम् कः आसीत् ?

उ०) चित्रग्रीवस्य मित्रः हिरण्यकः आसीत् ।

प्र०छ- कपोताः मुक्ताः कथं अभवन् ?

उ०) हिरण्यकः जालम् अकृन्तत् । एवं सर्वे कपोताः मुक्ताः अभवन् ।

③ सन्धि - विच्छेद

अतीव - अति + इव	तस्योपरि - तस्य + उपरि
तस्मिन्नेव - तस्मिन् + एव	जालमादाय - जालम् + आदाय
व्याधोऽपि - व्याधि + अपि	इत्युक्तम् - इति + उक्तम्

5- लट् लकार रूप लिखिए -

PAGE No
DATE : / /201

आसीत् - अस्ति	अभवत् - भवति
आसन् - सन्ति	अगच्छन् - गच्छन्ति
अधावत् - धावति	अभवन् - भवन्ति

(6) संस्कृत मे अनुवाद कीजिए —
क) वृक्षे अनेकाः खगाः आसन् । ← वृक्ष पर अनेक पक्षी रहते थे।
ख - शिकारी ने जाल फैलाया ।
ख) व्याधः जालम् अप्रसारयत् ।
ग - बुद्धि से समस्याओं का समाधान संभव होता है ।
ग) बुद्ध्या कठिनतानां समाधानं भवति ।
घ - विपत्तिकाल मैं धैर्य रखना चाहिए ।
घ) विपत्तिकाले धीयेत ।
ङ) संघ मे शक्ति होती है ।
ङ) संघे शक्तिः भवति ।

(5) विलोम शब्द —

विशालः	लघुः
प्रसन्नः	खिन्नः
अधः	उपरि
गत्वा	आगत्य
बद्धाः	मुक्ताः
आदाय	दत्वा
मित्रं	शत्रुः

(7) उचित उत्तर पर (✓) का निशान लगाइए
क) व्याधः ख) चित्रग्रीव ग) हिरण्यकः घ) संगठने

2. **रिक्त स्थानों की पूर्ति उचित शब्दों द्वारा कीजिए–**

(Fill in the blanks with correct words)

अनेके, नीचैः, जालम्, शक्तिः, संगठनेन, आकाशे, खगान्

(क) व्याधः खगान् दृष्ट्वा अतीव प्रसन्नः अभवत्।

(ख) तेन सह अनेके कपोताः आसन्।

(ग) तण्डुलान् दृष्ट्वा ते सर्वे नीचैः आगच्छन्।

(घ) सर्वे कपोताः जालमादाय आकाशे उत्पतन्।

(ङ) हिरण्यकः तत् जालम् अकृन्तत्।

(च) सर्वे कपोताः बुद्धया संगठनेन च सफलाः अभवन्।

(छ) संघे महती शक्तिः भवति।

पाठ 18

मौखिक (लङ् लकार)

(1) भूतकाल के पाँच वाक्य संस्कृत में लिखिए

क) श्यामः एकः छात्रः आसीत् ।

ख) तस्य एकं मित्रं आसीत् ।

ग) तौ विद्यालयं अगच्छताम् ।

घ) तौ तत्र अध्यापकं अनमताम् ।

ङ) तत्र अनेके छात्राः आसन् ।

पाठ 18
गृध्र: मार्जारस्य कथा

PAGE No
DATE : / /201

1 प्रश्नोत्तर

प्र०-क) वटवृक्ष: कुत्र आसीत ?
(उ०) वटवृक्ष: एकस्मिन वने आसीत ।

प्र०-ख) गृध्र: किम करोति स्म ?
(उ०) गृध्र: खगानाम शावकानाम रक्षां करोति स्म ।

प्र०-ग- गृध्र: विनम्र: कथं अभवत ?
(उ०) स्वप्रशंसां आकर्ण्य गृध्र: विनम्र: अभवत ।

प्र०-घ- मार्जार: किमर्थम तत्रागच्छत ?
(उ०) मार्जार: खगानां शावकानाम खादितुम तत्रागच्छत ।

प्र०-च- मार्जार: प्रतिदिनं किं करोति स्म ?
(उ०) मार्जार: प्रतिदिनं खगानां शावकान खादति स्म ।

प्र०-ङ०- पक्षिण: कम हतवन्त: ?
(उ०) पक्षिण: गृध्रम हतवन्त: ।

③ उपसर्ग अलग कीजिए -

निवसन्ति-नि + वसन्ति	प्रतिदिनं - प्रति + दिनं ,
आगत: - आ + गत: ,	अवगच्छन्त: - अव + गच्छन्त: ,
आगत्य - आ + गत्य ,	दुर्व्यवहारं - दुर् + व्यवहार

(4) सन्धि कीजिए -

मार्जार: + अवदत , अहम + अत्र ,

न + अवगम्यते , अत: + अहम ,

वस्तुम + आरभत

2. **उचित शब्दों से रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए–**

(Fill in the blanks with correct words)

कोलाहलं, इतस्ततः, कोटरे, तूष्णीम्, रक्षां, उपदेशं

(क) गृध्रः तेषां शावकानाम् रक्षां करोति स्म।

(ख) दिवसे पक्षिणः भोजनाय इतस्ततः भ्रमन्ति स्म।

(ग) मार्जारं दृष्ट्वा शिशवः भयेन कोलाहलं कृतवन्तः।

(घ) अहं तुभ्यं धर्मस्य उपदेशं दास्यामि।

(ङ) मार्जारः वृक्षस्य कोटरे वस्तुमारभत्।

(च) पक्षिणः शंकालून् दृष्ट्वा मार्जारः तूष्णीम् अधावत्।

PAGE No
DATE : / /201

5) लङ् लकार रूप लिखिए -

अस्ति - आसीत	भ्रमन्ति - अभ्रमन	गच्छन्ति - अगच्छन
भवति - अभवत	वदति - अवदत	खादति - अखादत

6 - शुद्ध कीजिए -

क - वने वटवृक्षः आसन् ।
उ०) वने वटवृक्षः आसीत ।
ख - पक्षिणः नीड़ेषु निवसति स्म ।
उ०) पक्षिणः नीडेषु निवसन्ति स्म ।
ग - गृध्रः शावकानां रक्षां कुर्वन्ति स्म ।
उ०) गृध्रः शावकान रक्षां करोति स्म ।
घ) शिशवः कोलाहलं कृतवतः ।
उ०) शिशवः कोलाहलं कृतवन्तः ।
मार्जाराः मांसरुचिः भवन्ति ।
मार्जारः मांसरुचिः भवति ।
अहम धर्मस्य उपदेशं दास्यसि
अहम धर्मस्य उपदेशं दास्यामि ।

8 उचित उत्तर पर सही का निशान लगाइए -
क) शावकानाम रक्षां करोति स्म - उ० एकः गृध्रः
ख) खगानाम शावकानाम खादितुम तत्रागच्छत
उ० - मार्जारः
ग) मार्जारः वस्तमारभत - उ० - वृक्षस्य कोटरे
घ) पक्षिणः हतवन्तः - उ० - गृध्रम

नोट - अभ्यास कार्य 7 बच्चे अपने - आप करें ।

पाठ 19 – गणतन्त्र दिवसः

मौखिक —

गणतंत्र दिवस पर पाँच वाक्य संस्कृत में बताइए।

अस्माकं देशः 1947 तमे वर्षे स्वतंत्रः अभवत्।

भारतीय संविधान 1950 तमे वर्षे संचारितम् अजायत।

अस्मिन् दिवसे सोल्लासं समारोहः समायोज्यते।

गणतंत्र दिवसः महान राष्ट्रिय उत्सवः अस्ति।

अस्मिन् दिवसे आकाशात् वायुयानानि पुष्पाणि वर्षन्ति।

PAGE No
DATE : / / 201

पाठ १७

गणतन्त्र दिवसः

प्रश्नोत्तर

प्र॰क- अस्माकं देशः कदा स्वतंत्रः अभवत ?

उ॰ अस्माकं देशः 1947 तमे वर्षे स्वतन्त्रः अभवत ।

प्र॰ख- भारतस्य संविधानं कस्मिन वर्षे संचारितम अजायत ?

उ॰ भारतीय संविधानं 1950 तमे वर्षे संचारितम अजायत ।

प्र॰ग- दिल्ली कस्य राजधानी अस्ति ?

उ॰ दिल्ली भारतस्य राजधानी अस्ति ।

प्र॰घ- के राष्ट्रपतिम अनुसरन्ति ?

उ॰ जलसेना, थलसेना वायुयानानां सैनिकाः राष्ट्रपतिं अनुसरन्ति ।

प्र॰ङ- वायुयानानि किम कुर्वन्ति ?

उ॰ वायुयानानि आकाशात पुष्पाणि वर्षन्ति ।

प्र॰च- गणतंत्र दिवसः कीदृशः उत्सवः अस्ति ?

उ॰ गणतन्त्र दिवसः महान राष्ट्रिय उत्सवः अस्ति ।

प्र॰छ- गणतंत्र दिवसे केषाम प्रदर्शनं भवति ?

उ॰ गणतन्त्र दिवसे विभिन्नताम युद्धोपकरणानाम प्रदर्शनं भवति ।

2. उचित शब्द से रिक्त स्थान भरिए–

(Fill in the blanks with correct words)

प्रदेशेभ्यः, प्रदर्शनं, लक्षशः, दूरदर्शने, रक्तदुर्गः, राष्ट्रपतिभवनं, समारोहः

(क) अस्मिन् दिवसे सोल्लासं समारोहः समायोज्यते।

(ख) भारतस्य सर्वेभ्यः प्रदेशेभ्यः जनाः अत्र आगच्छन्ति।

(ग) विभिन्नानां युद्धोपकरणानां प्रदर्शनं भवति।

(घ) एतत् द्रष्टुम् लक्षशः जनाः मार्गम् उभयतः सन्निपतन्ति।

(ङ) गृहे स्थिताः जनाः दूरदर्शने इमं कार्यक्रमं पश्यन्ति।

(च) राष्ट्रपति भवनतः रक्तदुर्गः पर्यन्तम् एका महती शोभायात्रा आयोज्यते।

(छ) रात्रौ विद्युद्दीपकैः आलोकितं राष्ट्रपतिभवनं अत्यधिकं शोभते।

3. उपसर्ग अलग कीजिए–

(Separate the Prefix)

अनन्तरं, प्रतिवर्षम्, आयोजनं, समायोज्यते, विभिन्नानि

4. सन्धि कीजिए–

(Join the sandhis)

तादृशम् + एव, स + उल्लासं, तदा + एव, अत्र + आगच्छन्ति, युद्ध + उपकरणानां

PAGE No
DATE : / /201

5 निम्नलिखित वाक्यों को शुद्ध कीजिए -

क) अस्माकं देशः स्वतंत्रः अभवन् ।

शुद्ध - अस्माकं देशः स्वतंत्रः अभवत् ।

ख) जनैः निर्वाचिताः प्रतिनिधयः राज्यं संचालयत् ।

शुद्ध - जनैः निर्वाचिताः प्रतिनिधयः राज्यं संचालयन्ति ।

ग) अस्मिन् दिवसात् सोल्लासं समारोहः समायोज्यते ।

शुद्ध - अस्मिन् दिवसे सोल्लासं समारोहः समायोज्यते ।

घ) भारतस्य सर्वेभ्यः प्रदेशस्य जनाः अत्रागच्छन्ति ।

शुद्ध - भारतस्य सर्वेभ्यः प्रदेशेभ्यः जनाः अत्रागच्छन्ति ।

ङ) आकाशात् वायुयानानि पुष्पं वर्षन्ति ।

शुद्ध - आकाशात् वायुयानानि पुष्पाणि वर्षन्ति ।

(3) उपसर्ग अलग कीजिए -

अनन्तरं - अन् + अन्तरं

प्रतिवर्षम् - प्रति + वर्षम्

आयोजनं - आ + योजनं

समायोज्यते - सम् + आयोज्यते

विभिन्नानि - वि + भिन्नानि

4 सन्धि कीजिए

तादृशम् + एव = तादृशमेव

स + उल्लासं = सोल्लासं

तदा + एव = तदैव

अत्र + आगच्छन्ति = अत्रागच्छन्ति

युद्ध + उपकरणानां = युद्धोपकरणानां

6. निर्देशानुसार वचन बदलकर वाक्यों को लिखिए–

(Change the number as directed and rewrite the sentences)

(क) जनाः अत्र आगच्छन्ति। (एकवचन)

जनः अत्र आगच्छति ।

(ख) सैनिकः राष्ट्रपतिम् अनुसरति। (बहुवचन)

सैनिकाः राष्ट्रपतिम् अनुसरन्ति ।

(ग) ते दिल्ली नगरम् गच्छन्ति। (द्विवचन)

तौ दिल्ली नगरम् गच्छतः ।

(घ) सः इमं कार्यक्रमं पश्यति। (बहुवचन)

ते इमं कार्यक्रमं पश्यन्ति

7. **उचित उत्तर पर (✓) का निशान लगाइए–**

(Tick (✓) the correct answer)

(क) अस्माकं देशः स्वतंत्रः अभवत्–

(अ) 1950 तमे वर्षे ☐ (ब) 1947 तमे वर्षे ☑ (स) 1949 तमे वर्षे ☐

(ख) भारतस्य संविधानं संचारितम् अजायत्–

(अ) 1947 तमे वर्षे ☐ (ब) 1950 तमे वर्षे ☑ (स) 1959 तमे वर्षे ☐

(ग) राष्ट्रपति भवनतः रक्तदुर्गः पर्यन्तं आयोज्यते–

(अ) रथयात्रा ☐ (ब) पदयात्रा ☐ (स) शोभायात्रा ☑

घ) वस्तुतः गणतंत्र दिवसः अस्ति–

(अ) राष्ट्रिय उत्सवः ☑ (ब) सामाजिक उत्सवः ☐ (स) धार्मिक उत्सवः ☐

8 M

पाठ 20
नीति वचनानि

PAGE No
DATE : / /201

हिन्दी अर्थ -

1. जो व्यक्ति दूसरे की स्त्री को माता के समान, दूसरे के धन को मिट्टी के समान तथा संसार के सभी व्यक्तियों को अपने समान समझता वास्तव में वही सबसे बड़ा विद्वान होता है।

2. हर पर्वत पर मणि जैसा कीमती पत्थर नहीं होता, हर हाथी के मस्तक में मोती नहीं होता, वनों में हर जगह चंदन की कीमती लकड़ी नहीं होती। इसी प्रकार साधु लोग भी हर जगह नहीं मिलते।

3. 'यह अपना है' और 'वह पराया है' ऐसी सोच छोटे हृदय वाले लोगों की होती है। इसके विपरीत बड़े हृदय वाले लोगों के लिए संपूर्ण धरती ही उनके परिवार के समान होती है।

4. संसार में चंदन को शीतल माना जाता है। लेकिन चंद्रमा चंदन से भी शीतल होता है। अच्छे लोगों का साथ चंद्रमा और चंदन दोनों की तुलना में अधिक शीतलता एवं शांति देने वाला होता है।

5 उत्तम मित्र अपने मित्र को पापों से दूर करता है, उसे भलाई के कार्यों में लगाता है, उसकी गुप्त बातों को छिपाता है, गुणों को दर्शाता है अर्थात प्रकट करता है। आपत्ति पड़ने पर साथ नहीं छोड़ता। समय पड़ने पर सहायता

PAGE No
DATE : / / 201

करता है। महान पुरुषों ने अच्छे मित्र के यही लक्षण बताए हैं।

5. अच्छा मित्र बुद्धि की जड़ता को हर लेता है, वाणी में सत्य का संचार करता है, मान और उन्नति को बढ़ाता है तथा पाप से मुक्त करता है। चित्त को प्रसन्न करता है और हमारी कीर्ति को सभी दिशाओं में फैलाता है। आप ही कहें कि ~~सं~~संगति मनुष्यों का कौनसा भला नहीं करती। अतः अच्छी संगति में रहना चाहिए।

1 निम्नलिखित प्रश्नों के संस्कृत में उत्तर दीजिए —

क) कः पण्डितः भवति ?

उ०) मातृवत परदारेषु, लोष्ठवत परद्रव्येषु, आत्मवत सर्वभूतेषु यः पश्यति, सः पण्डितः भवति।

ख) उदारचरितानां वसुधा कीदृशं भवति ?

उ०) उदारचरितानां वसुधा कुटुम्बकम सदृशम् भवति।

ग) चन्द्रमा कस्मात शीतलं भवति ?

उ०) चन्द्रमा चन्दनात शीतलं भवति।

घ) पापात कः निवारयति ?

PAGE No
DATE : / /201

उ०) पापात मित्रः निवारयति ।
ङ) सत्पम कः सिञ्चति ?
उ०) सत्पम सत्संगतिः सिञ्चति ।

सन्धि-विच्छेद कीजिए –
वसुधैव – वसुधा + एव
पापान्निवारयति – पापात + निवारयति
लक्षणमिदं – लक्षणम + इदम
पापमपाकरोति – पापम + अपाकरोति

3 उचित मिलान श्लोकों में देखकर बच्चे खुद करें

8 संस्कृत में अनुवाद कीजिए –
(i) पराई स्त्री माता के समान है ।
उ० परदारा मातृवत अस्ति ।
ii) सज्जन व्यक्ति सब जगह नहीं होते ।
उ० सज्जनाः सर्वत्र न भवन्ति ।
iii) उदार चरित्र वालों के लिए पृथ्वी कुटुम्ब है ।
उ० उदारचरितानां वसुधा कुटुम्बकमेव अस्ति ।
iv) चन्दन से चन्द्रमा शीतल होता है ।
उ० चन्द्रमा चन्दनात शीतलं भवति ।
v) सच्चा मित्र गुणों को प्रकट करता है ।
उ० संमित्रः गुणान प्रकटी करोति ।